

ЎТМИШГА НАЗАР

9 ЖИЛД, 9 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 9, НОМЕР 9

LOOK TO THE PAST

VOLUME 9, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2026

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети

Аминова Азиза Марксовна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Навоий давлат педагогика институти

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори (DSc),
Тошкент ирригация ва кишлок хужалигини механизациялаш мухандислари институти
Миллий тадқиқот университети

Худайкулов Тулқин Дўстбоевич
Тарих фанлари доктори (DSc)
Шаҳрисабз дала педагогика институти

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариш давлат техника университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент ахборот технологиялари университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодири Абдуллаевна
тарих фанлари доктори (DSc),
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Хайдаров Ғайратбек Мирзапўлатович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Андижон давлат университети

Рашидов Ойбек Расулович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмутаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Тожибоев Музаффар Турдибоевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ИИВ Академияси

Алиева Лале
тарих фанлари доктори (DSc),
Озарбайжон давлат университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори (DSc),
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Таниева Гулдона Мамановна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Низомий номидаги Ўзбекистон Миллий педагогика университети

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Мирзалиев Улуғбек Бегмурзаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Гулистон
давлат педагогика институти

Нуруллаева Шоира Кушназаровна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Урганч давлат университети

Курбанов Бахтияр Журабаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Наманган давлат университети

Хакимова Шоира Сағдуллаевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), UBS Тошкент филиали

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети
Масъул котиб

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исаков Бахадир Нигматуллаевич
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Холмуродов Дилшод Рашидович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Жиззах давлат
педагогика университети

Юсупов Ахмеджон Шоназарович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Urganch davlat universiteti

Тиллахжаева Хуршида Джумаваевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Тошкент давлат техника университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети
Масъул котиб

Исоков Бахтиёр Робиддинович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Тўхтабасев Аъзамжон Шарипхўжаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Алимардонов Отабек Қудратович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Ўзбекистон Миллий университети

Хасанова Нодира Ибрагимовна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти, Денов
тадбиркорлик ва педагогика институти

Турсунова Юлдуз Бобоқуловна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
ЎзР. ФА. Тарих институти

Азаматова Гулмира Байирбековна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Каримжонов Жасурбек Мухторжонович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Ўзбекистон Миллий университети

1. Ziyoda Abdullayeva

SHAXSNING O‘ZLIGINI ANGLASH MUAMMOSI: EKZISTENSIAL-FALSAFIY TAHLIL....5

2. Mirzoxid Askarov

O‘ZBEK MILLIY IDENTIKLIGINI TADQIQ ETISHNING ZAMONAVIY TARIXSHUNOSLIK
TENDENSIYALARI.....11

3. Nilufar Djurayeva

O‘ZBEKISTON XOTIN-QIZLAR QO‘MITASI FAOLIYATINING USTUVOR
YO‘NALISHLARI VA VAZIFALARI (1991-2020 yillar).....19

4. Nuralibek Bozarov

SURXONDARYO VILOYATIDA TURIZM SOHASINING INSTITUTIONAL VA
TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI SHAKLLANISH TARIXI (1992–2000-YILLAR).....33

5. Shuhrat Djabborov

MOVAROUNNAHRDA ARAB YOZUVINING TARQALISHI VA YOZMA MADANIYAT
TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI.....39

6. Rabiyaon Ibragimova

QUYI AMUDARYO HUDUDI DING‘ILDJA DEHQONCHILIK VOHASI AHOLISINING
UZUMCHILIGI TARIXI.....47

7. Наргиза Каримова

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА И ТОРГОВЛИ БАКАЛЕЙНЫМИ
ТОВАРАМИ В УЗБЕКИСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА.....51

8. Ruxiddin Patxiddinov

XX ASRNING 30-YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA SANITARIYA-EPIDEMIOLOGIYA
NAZORATI TASHKILOTLARI FAOLIYATIDAN.....57

9. Soxiba Sulaymanova

TURK XOQONLIGINING TASHKIL TOPISH TARIXIDAN.....62

10. Umidbek Tashmuradov

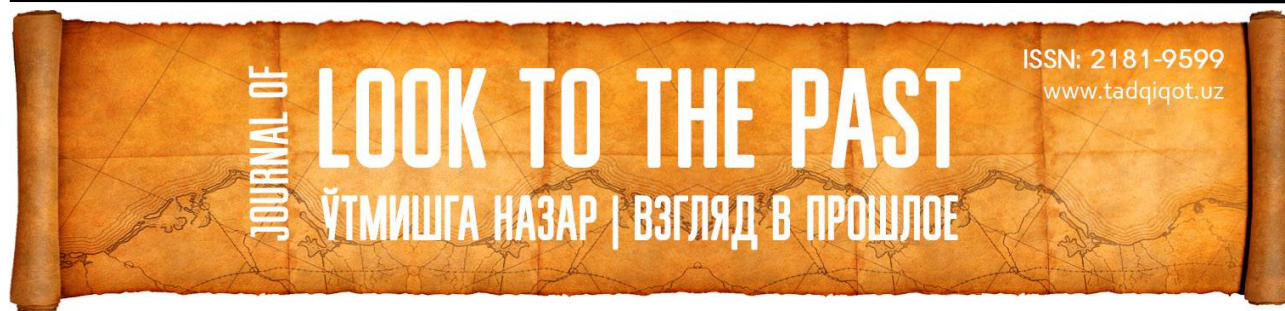
MUSTAQILLIK DAVRI SUV XO‘JALIGI, QASHQADARYO VILOYATI IRRIGATSIYA-
MELIORATSIYA TIZIMINING TARIXIY SHAKLLANISHI.....69

11. To‘lqin Xudoyqulov

BUXORO AMIRLIGI QO‘SHININING JANGOVAR TAYYORGARLIGI VA QUROLLANISH
DARAJASI: AN‘ANA VA MODERNIZATSIYA JARAYONLARI.....75

12. Хусан Хушвақтов

ТОШКЕНТ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК МАШИНАСОЗЛИК ЗАВОДИ (ТАШСЕЛЬМАШ) НИИГ
ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ТАРИХИ.....82

Shuhrat Baxtiyorovich Djabborov,
Toshkent viloyati Yangiyoʻl shahridagi
1-son texnikumning tarix fani oʻqituvchisi

MOVAROUNNAHRDA ARAB YOZUVINING TARQALISHI VA YOZMA MADANIYAT TARAQQIYOTIDAGI OʻRNI

For citation: Shuhrat B. Djabborov. THE SPREAD OF ARABIC SCRIPT IN TRANSOXIANA AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF WRITTEN CULTURE. Look to the past. 2026, vol. 9, issue 9.

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23031836>

ANNOTATSIYA

Maqolada VIII–XV asrlarda Movarounnahrda arab yozuvining tarqalishi, mahalliy tillarning yozma amaliyotiga moslashishi va qoʻlyozma kitob madaniyatidagi oʻrni yoritiladi. Tarixiy-qiyosiy va manbashunoslik yondashuvlari asosida islomiy taʼlim, ilmiy aloqalar, forsiy hamda turkiy adabiy ijodning yozuv taraqqiyoti bilan munosabati oʻrganiladi. Arab yozuvining qoʻllanishi arab tilining qoʻllanishidan ajratilib, umumiy grafika sharoitida turli til anʼanalari rivojlangani koʻrsatiladi. Xattotlik, qogʻozchilik, matn koʻchirish va kitobdan foydalanish oʻzaro bogʻlangan jarayonlar sifatida talqin qilinadi. Arab yozuvining mintaqadagi barqarorlashuvi diniy ehtiyoj, kasbiy savodxonlik va kitob ishlab chiqarish muhitining birgalikdagi taʼsiri bilan izohlanadi.

Kalit soʻzlar: Movarounnahr, arab yozuvi, yozma madaniyat, qoʻlyozma kitob, xattotlik, qogʻozchilik, turkiy adabiy til, madrasa.

Джаббаров Шухрат Бахтиёрович,
преподаватель истории техникума №1 города Янгиюль Ташкентской области

РАСПРОСТРАНЕНИЕ АРАБСКОГО ПИСЬМА В МАВЕРАННАХРЕ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ПИСЬМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются распространение арабского письма в Мавераннахре в VIII–XV веках, его адаптация к письменной практике местных языков и роль в культуре рукописной книги. На основе историко-сравнительного и источниковедческого подходов рассматривается связь исламского образования, научных контактов, персидского и тюркского литературного творчества с развитием письма. Использование арабской графики разграничивается с употреблением арабского языка; раскрывается развитие разных языковых традиций в рамках общей графической основы. Каллиграфия, производство бумаги, переписывание текстов и чтение рассматриваются как взаимосвязанные процессы. Закрепление арабского письма объясняется совместным воздействием религиозных потребностей, профессиональной грамотности и среды книжного производства.

Ключевые слова: Мавераннахр, арабское письмо, письменная культура, рукописная книга, каллиграфия, производство бумаги, тюркский литературный язык, медресе.

Shuhrat B. Djaborov,

History teacher at Technical College No. 1
in the city of Yangiyul, Tashkent Region

THE SPREAD OF ARABIC SCRIPT IN TRANSOXIANA AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF WRITTEN CULTURE

ABSTRACT

The article explores the spread of Arabic script in Transoxiana between the eighth and fifteenth centuries, its adaptation to local written languages and its role in manuscript culture. Historical comparative and source-critical approaches are used to examine the relationship between writing, Islamic education, scholarly networks, and Persian and Turkic literary production. The use of Arabic script is distinguished from the use of the Arabic language, showing how different linguistic traditions developed within a shared graphic framework. Calligraphy, papermaking, copying and reading are interpreted as interconnected processes. The consolidation of Arabic script is explained through the combined influence of religious needs, professional literacy and the conditions of book production.

Index Terms: Transoxiana, Arabic script, written culture, manuscript book, calligraphy, papermaking, Turkic literary language, madrasa.

Kirish:

Movarounnahrning oʻrta asr yozma merosi turli tillarda yaratilgan asarlarni umumiy grafik muhitda birlashtiradi. Arab, forsiy va turkiy matnlarning arab yozuvi asosida bitilishi mintaqada bilim, adabiy tajriba va hujjat tuzish amaliyotining keng aloqalarga kirishganini koʻrsatadi. Ushbu merosning shakllanishini tushunish uchun yozuvning tarqalishi bilan undan foydalanadigan ijtimoiy muhitni birga oʻrganish zarur. Harflarni oʻzlashtirish, matn yaratish va kitobni avlodlarga yetkazish turli bosqichlarni qamrab olgan.

Arab yozuvining mintaqaga kirib kelishi islom dinining yoyilishi hamda yangi siyosiy munosabatlar bilan bogʻliq edi. Uning uzoq muddat qoʻllanishi esa taʼlim, ilmiy faoliyat, adabiy ijod va kitob tayyorlash ehtiyojlari orqali mustahkamlangan. Shu sababli harbiy-siyosiy voqea bilan yozma amaliyotning oʻzgarishini bir sanaga jamlash tarixiy jarayonni soddalashtiradi. Yozuvdan foydalanishning kengayishi oʻqituvchi, kotib, muallif, xattot va kitobxon faoliyati orqali yuz bergan madaniy oʻzgarish sifatida qaralishi lozim.

Yozuv tarixini talqin qilishda “arab yozuvi” va “arab tili” tushunchalarini farqlash muhimdir. Birinchi tushuncha matnni qayd etadigan grafik vositani, ikkinchisi esa shu matnning tilini anglatadi. Arab yozuvida bitilgan asar arab, forsiy yoki turkiy tilda boʻlishi mumkin. Ushbu farq hisobga olinmasa, umumiy grafikaning tarqalishi mahalliy tillarning yozma hayotdan siqib chiqarilishi sifatida notoʻgʻri talqin qilinadi. Oʻrta asr adabiy merosi esa bir grafik asosda turli til anʼanalari rivojlanganini koʻrsatadi.

Mavzuning ilmiy adabiyotlarda yoritilishi bir necha yoʻnalishga ega. A. Murodov xattotlik anʼanalari tarixini, N. N. Habibullayev yozuv, qogʻozchilik va qoʻlyozma kitobning oʻzaro bogʻliqligini oʻrgangan [1; 2]. Q. Sodiqov va Q. Omonovning tadqiqoti turkiy yozma uslublarning shakllanishi masalasini ochadi [3]. Oʻzbek tilining tarixiy grammatikasiga doir ishlar yozma tilning rivojini tushuntirishda muhim tayanchdir [4]. Bu yoʻnalishlarni birgalikda koʻrish yozuvning grafik, tilga oid va ijtimoiy tomonlarini bogʻlash imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi VIII–XV asrlarda Movarounnahrda arab yozuvining tarqalishi va barqarorlashuvini yozma madaniyatning amaliy ehtiyojlari bilan bogʻliq holda yoritishdir. Bunda diniy taʼlim va ilmiy muomala, forsiy hamda turkiy yozma ijod, xattotlik va kitob tayyorlash jarayonlariga asosiy eʼtibor qaratiladi. Movarounnahr Samarqand va Buxoro kabi markazlar orqali

o'rganiladi; Xuroson bilan munosabatlar esa mintaqalararo madaniy almashinuv doirasida ko'rib chiqiladi.

Materiallar va metodlar:

Tadqiqotning manbaviy asosini o'zbek va rus tillaridagi tarixiy-filologik adabiyotlar, xattotlikka bag'ishlangan tadqiqotlar hamda yozma yodgorliklar haqidagi ilmiy nashrlar tashkil etadi. A. Murodovning xattotlik tarixiga doir monografiyasi va N. N. Habibullayevning qo'lyozma kitob haqidagi asari kitobatning kasbiy hamda moddiy jihatlarini yoritishda qo'llanildi [1; 2]. Turkiy tilning yozma amaliyoti Q. Sodiqov, Q. Omonov, G'. Abdurahmonov va Sh. Shukurov ishlari asosida ko'rib chiqildi [3; 4; 5].

Tarixiy-qiyosiy usul yozuvning tarqalish sharoitlari bilan keyingi qo'llanish vazifalarini farqlashga xizmat qildi. Manbashunoslik yondashuvi asarning yaratilishi, nusxaning ko'chirilishi va kitobning keyingi foydalanilish tarixini ajratishga yo'naltirildi. Temuriylar davri kitobat muhiti haqidagi muzey tadqiqoti hamda Sulton Ali Mashhadiy ko'chirgan matn varag'ining ilmiy tavsifi mintaqalararo aloqalarni yoritish uchun jalb etildi [6; 7].

Tahlil yozuvning qabul qilinishi, mahalliy tilga moslashishi va kitob orqali davom ettirilishi o'rtasidagi munosabat asosida olib borildi. Bu uch holat bir-biridan ajralgan bosqichlar sifatida emas, o'zaro ta'sir etuvchi jarayonlar sifatida ko'rildi. Diniy ehtiyoj yozuvning nufuzini oshirishi, ta'lim undan foydalanadigan kishilarni tayyorlashi, kitob ko'chirish esa matnning tarqalishini ta'minlashi mumkin. Mazkur bog'liqlik arab yozuvining uzoq muddatli qo'llanishini tushuntirish uchun asos bo'ldi.

Natijalar:

Arab yozuvining Movarounnahrda tarqalishi siyosiy, diniy va madaniy omillar birlashgan jarayon sifatida namoyon bo'ladi. VIII asrda yuz bergan siyosiy o'zgarishlar yozuvning yangi qo'llanish muhitini yaratgan. Keyingi asrlarda islomiy bilimlar, ta'lim hamda ilmiy-adabiy faoliyat ushbu muhitni kengaytirgan [2]. Bunda yozuvning dastlabki kirib kelishi bilan jamiyatdagi barqaror amaliy vositaga aylanishi farqlanadi. Birinchisi tashqi aloqalar va hokimiyat bilan, ikkinchisi mahalliy ehtiyojlarning davomiyligi bilan bog'liq.

Qur'on matnini o'qish va diniy bilim olish arab yozuvini egallashga doimiy talab tug'dirgan. Harflarni tanish, ularning qo'shilish shakllarini o'zlashtirish va matnni to'g'ri o'qish ta'limning dastlabki vazifalari qatoriga kirgan. Diniy matnning nufuzi yozuvga madaniy mavqe bergan. Shu bilan birga, o'qish malakasi turli darajada shakllangan: matnni talaffuz qilish, uning tilini anglash va mustaqil asar yaratish alohida ko'nikmalarni talab etadi. Savodxonlik tarixini o'rganishda ushbu darajalar bir xil ko'rsatkich sifatida olinmaydi.

Yozuvning ilmiy muomaladagi roli diniy ta'lim bilan tutashgan holda kengaygan. Arab tilidagi ilmiy asarlardan foydalanish Movarounnahr olimlarini kengroq bilim almashinuvi muhitiga bog'lagan. Matn, sharh va lug'at orqali bir hududda shakllangan ilmiy tajriba boshqa hududga yetkazilgan. Umumiy yozuv bu aloqaning texnik imkoniyatini yaratgan bo'lsa, til bilimi uning mazmunini tushunishga xizmat qilgan. Shu sababli ilmiy aloqalarni faqat alifbo umumiyliigi bilan izohlash yetarli bo'lmaydi.

Qo'lyozma merosda ilmiy va diniy sohalarining yonma-yon mavjudligi yozuvning vazifaviy kengligini ko'rsatadi. Tarix, tibbiyot, astronomiya, tilshunoslik va adabiyotga oid matnlar ham arab grafikasi asosidagi kitobat muhitida yaratilgan [2]. Bu muhitning umumiyliigi barcha asarlar bir xil maqsadda o'qilganini bildirmaydi. Dars uchun ko'chirilgan matn, mutaxassis foydalanadigan risola va badiiy asar turli o'quvchi ehtiyojiga xizmat qilgan. Yozuv ana shu farqli bilim sohalarini bitta kitob tayyorlash tajribasiga bog'lagan.

Forsiy yozma an'ananing rivoji arab grafikasining mahalliy til muhitiga moslashish imkoniyatini ochadi. Tilning tovush tarkibiga mos qo'shimcha harflarning qo'llanishi grafik tizimning amaliy ehtiyojga muvofiq kengayganini ko'rsatadi. Bunda mavjud alifbodan foydalanish bilan tilning o'ziga xosligini saqlash birga kechgan. Umumiy grafik asos turli til matnlarining bir madaniy muhitda aylanishiga yordam bergan. Biroq forsiy matnni o'qish uchun uning lug'ati, grammatikasi va adabiy ifoda usullarini ham bilish talab qilingan.

Turkiy yozma ijodda arab grafikasi mahalliy tilning tovush tizimi va avvalgi yozma tajriba bilan munosabatga kirishgan. Q. Sodiqov hamda Q. Omonov tadqiqotlarida turkiy matnlarning uslubiy shakllanishi yozma an'ana taraqqiyoti bilan bog'liq holda yoritiladi [3; 5]. Grafik vosita o'zlashtirilishi natijasida tayyor va bir xil imlo birdan yuzaga kelmagan. Harf tanlash, unilarni ifodalash va so'z shaklini yozish amaliyoti matnlar hamda davrlar kesimida o'rganilishi kerak. Bu holat yozuvning qabul qilinishi bilan imlo me'yorining shakllanishini farqlash zaruratini ko'rsatadi.

Arab yozuvining turkiy tilga moslashuvida tovush va harf munosabati alohida ahamiyatga ega. Arab tilining tovush tarkibi uchun shakllangan tizim boshqa tilning barcha xususiyatlarini aynan takrorlay olmaydi. Turkiy matnlarning o'qilishida yozma shakl, tilning tarixiy grammatikasi va matn mazmuni birgalikda hisobga olinadi [4]. Shu sababli eski yozuvdagi so'zni hozirgi talaffuz asosida darhol tiklash har doim ham to'g'ri natija bermaydi. Grafik dalil bilan tilga oid talqinni ajratish tarixiy matnning mazmunini aniqroq tushunishga xizmat qiladi.

Turkiy adabiy tilning taraqqiyotida yozuv barqaror matn yaratish va uni boshqa muhitga yetkazish imkonini bergan. Badiiy asarning qayta ko'chirilishi so'z tanlovi, uslub va adabiy shakllarning tarqalishiga yordam bergan. Biroq yozuvning o'zi adabiy tilni tayyor holda yaratmaydi. Bunda mualliflarning ijodiy faoliyati, kitobxonlar ehtiyoji va matnlarni o'rganish amaliyoti ishtirok etadi. Umumiy grafika ushbu jarayonlar uchun vosita vazifasini bajargan, adabiy me'yor esa davomli yozma tajriba orqali shakllangan.

Qoraxoniylar davri turkiy adabiy merosi va keyingi eski o'zbek yozma an'anasi o'rtasidagi munosabatni asar bilan nusxa tarixini ajratgan holda ko'rish zarur [5]. Asar ma'lum davrda yaratilgan bo'lsa ham, bugun saqlangan nusxasi keyinroq ko'chirilgan bo'lishi mumkin. Nusxaning yozuvi va imlosi ko'chiruvchi yashagan muhit ta'sirini saqlaydi. Shu bois qo'lyozmaning grafik belgilarini hech qanday qiyossiz asar yaratilgan davrga ko'chirish tarixiy xulosani chalkashtiradi. Bu farq yozuvning tarqalishini sanalash uchun ham muhimdir.

XV asrdagi turkiy adabiy ijod, jumladan Alisher Navoiy merosi, yozma til imkoniyatlarining kengayganini ko'rsatadi. Badiiy ifodaning murakkablashuvi va turli janrlarda asar yaratilishi mavjud yozuv vositasining yangi mazmunni ifodalashga xizmat qilganini anglatadi [4; 5]. Navoiy faoliyatining asosiy markazi bo'lgan Hirot Xurosonga mansub edi. Uning adabiy muhiti Movarounnahr bilan bog'langan umumiy madaniy aloqalar doirasida o'rganiladi. Bunday geografik aniqlik turkiy merosning mintaqalararo xususiyatini to'g'ri ifodalashga imkon beradi.

Maktab va madrasa yozuvning avlodlar o'rtasida uzatilishida muhim muhit bo'lgan. Harfni o'rgatishdan boshlangan ta'lim matn o'qish, mazmunni izohlash va yozma bayon ko'nikmalariga ulanadi. Ta'lim uchun kitobga ehtiyoj, kitobdan foydalanish uchun esa yozuv va til bilimiga ehtiyoj yuzaga keladi. Natijada o'qitish bilan qo'lyozma tayyorlash bir-birini qo'llab-quvvatlaydi. Bu munosabat arab yozuvining davomiyligini tushuntirishda uning diniy mavqei bilan bir qatorda ko'rib chiqilishi lozim.

Ta'lim muhitini yagona va o'zgarmas tartibda tasvirlash tarixiy farqlarni yo'qotadi. Davr, shahar, muassasa va o'qituvchining ilmiy yo'nalishiga ko'ra o'rganilgan matnlar hamda tayyorgarlik darajasi farqlangan bo'lishi mumkin. Shuning uchun muayyan asarning mavjudligidan uni barcha madrasalarda bir xil o'qitishgan degan xulosa chiqarilmaydi. Ta'lim tarixiga oid talqin kitobning qayerda saqlangani, kimlar foydalangani va qanday izohlanganiga oid dalillar bilan boyitilgandagina aniqlashadi.

Xattotlik arab yozuvining kitob shaklida yashashini ta'minlagan kasbiy faoliyatdir. A. Murodov tadqiqoti O'rta Osiyoda xat san'ati va uni egallagan ustalar faoliyatini yoritadi [1]. Xattot matnni o'qiladigan shaklda ko'chirish, harflar mutanosibligini saqlash va sahifani tartibga solish vazifalarini bajargan. Kitobning badiiy ko'rinishi matn bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Harf ravshanligi o'qishga, satrlar joylashuvi esa matnni kuzatishga ta'sir qilgan. Bu jihatlar xattotlikning estetik va amaliy vazifalari tutashganini ko'rsatadi.

Arab xatining kufiy, nasx, suls va nasta'liq kabi ko'rinishlari yozma madaniyatdagi xilma-xillikni aks ettiradi [1]. Ularning qo'llanishini bitta qat'iy jadvalga joylash qiyin: matn turi, davr, maktab va buyurtma xususiyati tanlovga ta'sir qilgan. Kitob matni uchun qulaylik, me'moriy bitik uchun masofadan o'qilish yoki bezak bilan uyg'unlik kabi ehtiyojlar turlicha bo'lgan. Shu sababli

muayyan xatning bir janrda keng uchrashini uning boshqa vazifalarda ishlatilmaganiga dalil sifatida olish mumkin emas.

Qo'lyozma kitobning yaratilishi matnni ko'chirishdan kengroq mehnat jarayonini qamrab olgan. Qog'oz tayyorlash, siyoh va qalamdan foydalanish, sahifani belgilash, matn ko'chirish, bezash hamda muqovalash o'zaro bog'langan. N. N. Habibullayev kitob madaniyatini qog'ozchilik va hunarmandchilik bilan aloqada o'rganadi [2]. Bunday yondashuv yozma merosni faqat mualliflar faoliyati orqali tushuntirishni to'ldiradi. Asar ilmiy muomalaga kirishi va uzoq saqlanishida uni moddiy kitobga aylantirgan ustalarning ham o'rni bor.

Samarqand qog'ozchiligi Movarounnahr kitobatining moddiy asoslarini o'rganishda muhim yo'nalishdir [2]. Qog'ozning mavjudligi va sifati kitob ko'chirish hajmi, yozish qulayligi hamda nusxaning saqlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Biroq qog'oz ishlab chiqarishning rivojini bitta voqea bilan izohlash hunarmandchilik tajribasining shakllanishini to'liq ochmaydi. Xomashyo, suv, ustalar malakasi va kitobga talab birgalikda hisobga olinishi kerak. Yozuvning keng qo'llanishi bilan uni ta'minlagan moddiy sharoit o'zaro aloqada rivojlangan.

Kitob ko'chirishda matnning hajmi va vazifasi sahifa tuzilishiga ta'sir qilgan. Asosiy matn bilan sharhning ajratilishi, sarlavhalar, hoshiyalar va satrlar tartibi o'quvchining matndan foydalanishini yengillashtiradi. Bunda sahifa bezagi bilimni tartibga solish vositasiga ham aylanadi. Qo'lyozmaning shakli uning qaysi maqsadda tayyorlanganini tushunishga yordam berishi mumkin. Ammo bezakning boyligi asarning ilmiy qiymatini o'z-o'zidan belgilamaydi; o'qilishi qulay sodda nusxa ham ilmiy va ta'limiy muomalada katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Temuriylar davrida kitobat homiylik, adabiy muhit va ustalar mehnatining tutashgan sohasiga aylangan. Samarqand va Hirotning madaniy aloqalari shu keng jarayon ichida o'rganiladi. Hirotida saroy kutubxonasi doirasida qo'lyozmalarni ko'chirish, tuzish va bezash ishlari amalga oshirilgani muzey tadqiqotlarida yoritilgan [6]. Bu ma'lumotni barcha Movarounnahr markazlariga aynan ko'chirish to'g'ri bo'lmaydi. Har bir shahar tajribasi o'z dalillari bilan aniqlashtiriladi, mintaqalararo aloqa esa ularning o'zaro ta'sirini tushuntiradi.

Sulton Ali Mashhadiy ko'chirgan "Mantiq ut-tayr" qo'lyozmasidan saqlangan varaq xattot, matn va madaniy muhit o'rtasidagi aloqani kuzatishga imkon beradi. Metropolitan muzeyining ilmiy tavsifi xattotning Hirot saroy muhitida ishlaganini qayd etadi [7]. Bunday aniq obyektga bog'langan ma'lumot kitobat haqidagi umumiy mulohazani dalillaydi. Shu bilan birga, bir qo'lyozma varag'i butun davrdagi kitoblarning ko'rinishini ifodalamaydi. U ma'lum buyurtma va kasbiy tajribaning saqlangan namunasi sifatida ahamiyatlidir.

Yozuvning barqarorlashuviga kitobdan qayta foydalanish ham ta'sir qilgan. Asarning ko'chirilishi, o'qilishi va sharhlanishi yangi nusxa hamda yangi o'quvchiga ehtiyoj tug'diradi. Bu jarayonda matnning so'zlari saqlanishi bilan birga, uni tushuntiruvchi izohlar ham paydo bo'ladi. Qo'lyozma shu tariqa bilim uzatiladigan va qayta ishlanadigan makonga aylanadi. Arab yozuvining uzoq muddat qo'llanishi ana shunday takrorlanuvchi amaliyot bilan bog'liq holda izohlanadi.

Turkiy matnlarda unlilarni ifodalash amaliyoti moslashuvning aniq ko'rinishidir. Q. Sodiqov arab alifbosi asosidagi turkiy yozuvda alif, vov va yo harflari hamda yordamchi belgilardan foydalanilganini ko'rsatadi [5; 114-b.]. Mazkur vositalar harf bilan tovush o'rtasidagi munosabatni yangi til sharoitida tartibga solishga xizmat qilgan. Bu dalil grafikaning qabul qilinishi mexanik ko'chirish tarzida kechmaganini ochadi. Matnning o'qilishi uchun zarur farqlar mavjud tizim imkoniyatlarini qayta ishlatish orqali ifodalangan.

Undoshlarning yozilishi ham mahalliy tilga moslashish tajribasini saqlaydi. Q. Sodiqov turkiy matnlarda ayrim harflarning bir necha tovushni ifodalashi va ularni farqlash uchun qo'shimcha nuqtalardan foydalanilganini qayd etadi [5; 115-b.]. Harfning grafik ko'rinishi til ehtiyojiga qarab aniqlashtirilgan. Ushbu holat yozuvning umumiy asosi bilan mahalliy imlo amaliyoti o'rtasida farq mavjudligini ko'rsatadi. Moslashtirishning tarixiy mazmuni harflar sonining o'zgarishidan kengroq bo'lib, belgilar vazifasining qayta taqsimlanishini ham qamrab oladi.

Bu kuzatishlar turkiy yozuv tarixini arab tilining imlo qoidalari bilan aynan tenglashtirishga yo'l bermaydi. Bir grafik oilaga mansublik turli tillardagi matnlarning bir xil yozilish me'yoriga bo'ysunganini bildirmaydi. Tovush tarkibi, so'z tuzilishi va yozma odat o'qilish usuliga ta'sir

qiladi. Shu sababli tarixiy qo'lyozmani to'g'ri anglashda arab harflarini bilish boshlang'ich shart bo'lib xizmat qiladi; til tarixi va imlo tajribasi esa matnning aniq talqinini ta'minlaydi. Yozuv madaniyatining ko'p tilli tabiati aynan shu yerda ko'rinadi.

Adabiy asarning ko'p nusxada yashashi yozma me'yor bilan mahalliy odatning o'zaro munosabatini yuzaga chiqaradi. Kotib matnni saqlashga intiladi, ayni paytda o'zi o'rgangan yozuv tajribasiga tayanadi. Natijada nusxalar o'rtasida ayrim imloviy tafovutlar paydo bo'lishi mumkin. Bu tafovutlarning barchasi muallifning tiliga tegishli hisoblanmaydi. Ularni farqlash yozma merosning tarixiy qatlamlarini aniqlashga yordam beradi. Asar, ko'chiruvchi va kitobxon muhiti bir nusxada tutashadi, lekin ularning hissasi turlicha bo'ladi.

Yozuvning ilmiy muomaladagi barqarorligi atamalarni takror qo'llash bilan ham bog'liq. Muayyan tushunchaning matnda qayd etilishi unga boshqa asarda murojaat qilish imkonini beradi. Sharh yoki munozara ilgari yozilgan fikrga tayanadi, uni kengaytiradi yoxud qayta talqin qiladi. Bunda yozuv bilimni shaxsiy xotira doirasidan chiqarib, boshqa tadqiqotchilar murojaat qiladigan shaklga keltiradi. Arab grafikasi asosidagi ko'p tilli muhit turli yo'nalishdagi ilmiy matnlar aylanishini ta'minlagan vositalardan biri sifatida baholanadi.

Kitobxonning faoliyati ham yozma madaniyat tarixining tarkibiy qismidir. O'qish matnni qabul qilish, solishtirish va boshqa bilim bilan bog'lash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Asarning o'quv muhitida qayta o'qilishi tushunarsiz joylarni izohlash ehtiyojini tug'diradi. Izoh asosiy matndan ajratilganida asarning tuzilishi va undan foydalanish tartibi yanada murakkablashadi. Shu tariqa kitob faqat axborot saqlanadigan buyum bo'lib qolmay, o'qitish va fikr almashish faoliyatida ishtirok etadi. Uning sahifa tuzilishi ham ushbu vazifaga moslashadi.

Xattotlik malakasining avlodlar o'rtasida uzatilishi yozuvning tashqi qiyofasini saqlashga yordam bergan. Harf nisbatlari, satrning yo'nalishi va qalam yuritish usuli takroriy mashq orqali o'zlashtiriladi. Bu mehnat matnning o'qilishini yaxshilash bilan birga muayyan maktabga xos didni ham davom ettiradi. Shuning uchun xattotlik tarixida shaxsiy mahorat va kasbiy an'ana birga ko'riladi. Alohida ustaning ijodini umumiy mehnat tajribasidan ajratish uning tarixiy muhitini toraytiradi.

Matnni bezash va uni tekshirish kitob yaratishning turli vazifalaridir. Harfning chiroyli bajarilishi matndagi so'zlarning to'g'ri ko'chirilganini avtomatik tasdiqlamaydi. Ilmiy yoki ta'limiy kitob uchun mazmunning aniq saqlanishi ham zarur bo'lgan. Shu nuqtayi nazardan qo'lyozmani baholashda estetik va matniy mezonlar alohida qo'llanadi. Bu ajratish xattotlikning tarixiy ahamiyatini kamaytirmaydi; kitobat jarayonining bir necha kasbiy vazifadan tarkib topganini ochadi. Kitobning sifati shu vazifalar uyg'unligida yuzaga keladi.

Yozma madaniyatning iqtisodiy tomoni kitob tayyorlash uchun zarur vaqt va mehnatda ko'rinadi. Qog'oz, siyoh, ko'chirish hamda muqovalash xarajati kitobning kim uchun va qanday hajmda tayyorlanishiga ta'sir qilgan bo'lishi mumkin. Shu sababli saroy homiyligi bilan shaxsiy foydalanish uchun kitob ko'chirish turli tashkiliy imkoniyatlarga ega edi. Homiylik qimmat va murakkab ishlovni qo'llab-quvvatlasa, doimiy ta'limiy ehtiyoj sodda nusxalarning amaliy ahamiyatini saqlagan. Yozuvning tarqalishini ushbu ehtiyojlarning birgalikdagi ta'siri orqali tushuntirish mumkin.

Kitobning uzoq saqlanishi material sifati bilan undan foydalanish sharoitiga bog'liq. Matn ko'p o'qilgan sari sahifalar va muqova eskiradi; qayta muqovalash yoki yangi nusxa ko'chirish ehtiyoji paydo bo'ladi. bugungi qo'lyozma fondlariga yetib kelgan meros yaratish bilan birga saqlash va qayta tiklash mehnatining ham natijasidir. Yozma madaniyatning davomiyligi kitob bir marta tayyorlanganida yakunlanmaydi. Uni keyingi avlod foydalanishi uchun yaroqli holda yetkazish ham madaniy faoliyatning alohida yo'nalishini tashkil etadi.

Movarounnahrda umumiy yozuv muhiti turli tillarni bilgan kishilar uchun matnlar orasida o'tishni yengillashtirgan deb talqin qilish mumkin. Grafik shakllarning tanishligi yangi tilni o'zlashtirishdagi ayrim qiyinchiliklarni kamaytiradi, lekin mazmunni to'liq tushunish uchun lug'at va grammatika bilimi talab etiladi. Shu sababli ko'p tilli madaniy muhitni barcha kitobxonlar barcha tillarni bir xil bilgan tarzda tasvirlash asossizdir. Umumiy grafika imkoniyat yaratgan, bu imkoniyatdan foydalanish esa kishining ta'limi va kasbiy ehtiyojiga bog'liq bo'lgan.

Yozuv va matn janri o'rtasidagi munosabat mahalliy madaniy taraqqiyotning yana bir ko'rsatkichidir. Rasmiy hujjatdagi aniqlik talabi, ilmiy risoladagi tushuncha izchilligi va badiiy matndagi ifoda boyligi bir xil grafik asosda amalga oshadi. Q. Sodiqov va Q. Omonovning yozma uslublar tarixiga doir tadqiqoti mazkur farqlarni til materiali orqali o'rganish uchun asos beradi [3]. Arab yozuvining o'zni shundaki, u turli vazifadagi matnlarning yaratilishi va saqlanishiga xizmat qilgan. Yozma uslub esa har bir sohaning ehtiyojiga muvofiq rivojlangan.

Muhokama:

Arab yozuvining Movarounnahrda o'rnini baholashda uning tarqalishi bilan arab tilining mavqeini bir-biriga bog'lash, ayni paytda ularni farqlash zarur. Diniy va ilmiy muhitda arab tilining nufuzi yozuvga talabni oshirgan. Forsiy hamda turkiy ijod esa shu grafik asosning boshqa tillar uchun ham xizmat qilganini ko'rsatadi. Bu jarayon ko'p tillilik bilan umumiy yozuvning birga yashashi sifatida talqin qilinadi. Til va yozuv munosabatini shu tarzda ajratish mahalliy merosning mazmuniy boyligini aniqroq ochadi.

Yozuvning qabul qilinishini madaniy taraqqiyotning yagona sababi sifatida ko'rsatish ham bir tomonlama bo'ladi. Alifbo bilim almashinuvi uchun imkoniyat yaratadi, lekin undan foydalanish ta'lim, tarjima, ilmiy munozara va kitob tayyorlashga bog'liq. Xattot malakasi, o'qituvchi faoliyati va kitobxon talabi bo'lmasa, grafik tizimning o'zi matnlar muomalasini ta'minlamaydi. Shuning uchun arab yozuvining tarixiy roli uni qo'llagan muassasalar va kasblar bilan birga baholanishi kerak.

Mahalliy tillarga moslashuv yozuvning o'zgarishga ochiq bo'lganini ko'rsatadi. Boshqa tovushlarni ifodalash uchun harflardan foydalanish tartibining kengayishi, imlo an'alarining shakllanishi va turli janrlarning yozma ifodasi mahalliy ehtiyoj bilan bog'liq. Bu jarayonda tayyor grafik vosita yangi mazmunga xizmat qiladi. Moslashuv tushunchasi arab yozuvining umumiylikni va turkiy yoki forsiy matnlarning o'ziga xosligini birga tushuntirishga imkon beradi. Shu nuqtayi nazardan mahalliy yozma madaniyat faol ijodiy muhit sifatida ko'rinadi.

Matnning yaratilish va ko'chirilish tarixini ajratish yozuv taraqqiyoti haqidagi xulosalarni aniqlashtiradi. Keyingi nusxadagi imlo avvalgi davrning til xususiyatlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Kotib ayrim so'z shakllarini o'z davridagi odatga moslashtirishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun tarixiy til haqidagi talqin bir nusxa yozilishidan kengroq qiyosga tayanadi. Asar mazmuni, nusxa sanasi va grafik belgilarining o'zaro mosligi tekshirilganda yozuvning davriy xususiyatlarini ishonchliroq ajratish mumkin.

Saroy kitobati bilan ta'lim va kundalik foydalanish uchun tayyorlangan kitoblar o'rtasidagi farq ham muhim. Badiiy bezatilgan qo'lyozmalar ko'rgazmalarda ko'proq namoyon bo'lishi mumkin, ammo ular yozma madaniyatning barcha qatlamlarini ifodalamaydi. Oddiy dars nusxasi yoki amaliy risola o'quv jarayonini tushunish uchun boy bezatilgan devondan ko'ra ko'proq ma'lumot berishi mumkin. Manbaning ahamiyati uning tashqi hashamati bilan emas, tadqiqot savoliga qanday javob berishi orqali aniqlanadi.

Kitobatning moddiy jihatlarini hisobga olish muallifga qaratilgan tarixiy bayonni kengaytiradi. Asarni yozish uning uzoq yashashi uchun yetarli bo'lmagan; nusxa ko'chirish, saqlash va o'qish imkoniyati ham zarur edi. Qog'ozchi, xattot va muqovasoz mehnati matnning avlodlar o'rtasida yetib kelishiga xizmat qilgan. Yozma meros tarixini ushbu mehnat taqsimoti orqali o'rganish madaniyat yaratishda turli ijtimoiy guruhlar ishtirokini ko'rsatadi. Ilm-fan tarixi shu yo'l bilan hunarmandchilik va ta'lim tarixi bilan bog'lanadi.

Movarounnahr va Xuroson o'rtasidagi aloqalar bir markazdagi yutuqni boshqasiga avtomatik nisbat berish orqali tushuntirilmaydi. Mualliflar, ustalar va kitoblarning harakati, asarlarning ko'chirilishi hamda o'qilishiga oid dalillar bu munosabatni ochadi. Hirotning XV asrdagi kitobat tajribasi keng madaniy muhitning muhim qismi bo'lsa-da, uning geografik mansubligi saqlanishi kerak. Hududiy aniqlik umumiy madaniy aloqani inkor qilmaydi; aksincha, ta'sir va almashinuvning yo'nalishlarini to'g'ri belgilashga yordam beradi.

Savodxonlikni talqin qilishda ham miqdoriy va sifat jihatlarini aralashtirmaslik zarur. Qo'lyozmalar yoki ilmiy asarlarning ko'pligi savodli kishilar sonini bevosita hisoblash imkonini bermaydi. Ular yozma faoliyatning yo'nalishlari, kasbiy bilim va kitobga ehtiyoj haqida ma'lumot

beradi. Savodxonlikning jamiyat bo'ylab qamrovini aniqlash uchun boshqa turdagi dalillar ham kerak bo'ladi. Biroq mavjud yozma meros ta'lim va kitobdan foydalanishning uzluksiz muhitini o'rganishda asosiy manbalardan biri bo'lib qoladi.

Yozuvning tarixiy davomiyligini uning diniy nufuzi, tilga moslashishi va kitob ishlab chiqarish amaliyoti birligida tushuntirish samaraliroqdir. Bu omillarning har biri boshqa jarayon bilan qo'llab-quvvatlangan: ta'lim kitobxon tayyorlagan, kitobxonlik yangi nusxaga ehtiyoj tug'dirgan, nusxa ko'chirish esa yozma tajribani saqlagan. Mazkur munosabatlarning biror bo'g'inini e'tibordan chetda qoldirish arab yozuvining mintaqada nega uzoq qo'llanganini to'liq izohlashga xalaqit beradi. Yozma madaniyat ana shu o'zaro bog'liqlikda davom etgan.

Xulosa:

Movarounnahrda arab yozuvining tarqalishi VIII–XV asrlar davomida diniy ta'lim, ilmiy aloqa, mahalliy tillardagi adabiy ijod va kitobat amaliyoti bilan bog'liq holda kechgan. Uning kirib kelishini siyosiy o'zgarishlar bilan, uzoq qo'llanishini esa mahalliy madaniy ehtiyojlar bilan izohlash tarixiy jarayonning turli tomonlarini ochadi. Yozuvning barqarorligi undan foydalanadigan bilim va kasblarning avlodlar o'rtasida uzatilishiga tayangan.

Arab grafikasi forsiy va turkiy yozma an'analarning rivojlanishiga xizmat qilgan. Umumiy harf tizimi til bir xilligini yuzaga keltirmagan; turli tillar o'z ifoda imkoniyatlarini shu grafika orqali davom ettirgan. Mahalliy tovush tarkibi, imlo va adabiy uslubning shakllanishi yozuvni qabul qilish jarayonining ijodiy xususiyatini ko'rsatadi. Eski o'zbek yozma merosini o'rganishda til, grafika va nusxa tarixini farqlash ana shu rivojlanishni aniqroq tiklashga yordam beradi.

Xattotlik, qog'ozchilik, ta'lim va kitobxonlik arab yozuvining amaliy davomiyligini ta'minlagan o'zaro bog'liq sohalardir. Ularni birgalikda o'rganish qo'lyozma merosni muallif asari bilan birga ustalar mehnati va o'quvchilar tajribasi sifatida ham anglash imkonini beradi. Movarounnahr yozma madaniyatining tarixiy o'rni mahalliy bilim va adabiy an'analarni keng ilmiy-madaniy aloqalarga olib chiqqanida hamda ularni avlodlar uchun saqlaganida namoyon bo'ladi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Муродов А. Ўрта Осиё хаттотлик санъати тарихидан. — Тошкент: Фан, 1971.
2. Хабибуллаев Н. Н. История письменности и рукописной книги народов Узбекистана (IX в. — начало XX в.). — Ташкент: Университет мировой экономики и дипломатии, 2008. — 142 с. <https://iicas.int/ru/book/70>
3. Содиқов Қ., Омонов Қ. Ўзбек тилининг ёзма услублари тарихидан. — Тошкент: Тошкент давлат шарқшунослик институти, 2010.
4. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. — Тошкент: Ўқитувчи, 1973.
5. Содиқов Қ. Туркий ёзма ёдгорликлар тили: адабий тилнинг юзага келиши ва тикланиши. — Тошкент: Тошкент давлат шарқшунослик институти, 2006.
6. Komaroff L., Yalman S. The Art of the Timurid Period (ca. 1370–1507) // Heilbrunn Timeline of Art History. — New York: The Metropolitan Museum of Art, 2002. <https://www.metmuseum.org/essays/the-art-of-the-timurid-period-ca-1370-1507> (murojaat sanasi: 09.09.2026).
7. The Metropolitan Museum of Art. Page of Calligraphy from a Mantiq al-Tayr (Language of the Birds). Collection catalogue. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/456212> (murojaat sanasi: 09.09.2026).

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
LOOK TO THE PAST

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000